

KRIMINALIZACIJA KRIZE MUŠKOSTI*

Olivera Pavićević*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

U poslednjih dvadeset godina značajan obim istraživanja posvećen je socijalnoj konstrukciji maskuliniteta, muškoj pozicioniranosti i praksi u rodnim relacijama. Društvena determinisanost rodnih razlika omogućuje analitički pristup maskulinitetu kroz čije se promene mogu sagledavati efekti različitih socijalno-psiholoških fenomena. Variranje maskuliniteta deo je identitetskih promena koje se mogu posmatrati, kako na nivou individualnog sazrevanja adolescenta, tako i kao deo složenih i međusobno povezanih društvenih procesa. U procesu repatrijalizacije, ali i kriminalizacije tradicionalni patrijalni identitet evocira ratnički kod militantne muškosti koja nudi povratak izgubljenog muškog dostojanstva. Tako normativna muškost zapada u krizu nasilja, u kojoj se izgubljene društvene pozicije, ugrožena egzistencija i destabilizovani identitet nadomešćuju zločudnim nasiljem. Kriminalno ponašanje može da posluži kao resurs za određeni tip muškosti.

KLJUČNE REČI: maskulinitet / feminitet / adolescencija / kriminal / nasilje / kriza

---

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: olja64@eunet.rs

UVOD

Uvođenje koncepta hegemonije i hegemonijskog maskuliniteta (Connell, 1995) u analizu rodnih odnosa omogućilo je razumevanje maskuliniteta kroz odnose moći koje karakteriše muška dominacija. Dominacija koja se očituje u rodnim odnosima ugrađena je i normalizovana u društvenim odnosima i strukturama. Rodne relacije ne uključuju samo odnose između muškaraca i žena, već i između različitih grupa muškaraca podrazumevajući hijerarhiju u kojoj se te grupe pojavljuju kao nejednake, a jedan ili više modela maskuliniteta postoji kao dominantan u odnosu na ostale koji su subordinirani, marginalizovani i isključeni. Hegemonijski maskulinitet je blizak konceptu normativnog maskuliniteta, ali ne mora u potpunosti da se podudara sa njim, jer nosioci hegemonijskog maskuliniteta mogu biti retki pojedinci koji dele većinu osobina definisanih normativnim maskulinitetom, ali ga u određenoj meri prevazilaze svojim nadprosečnim i ekstraordinarnim svojstvima.

U odnosu na podređene maskulinitete, hegemonijski se postavlja kao apsolutno dominantan, a opresija nad njima može da predstavlja generator u snaženju i uspostavljanju dominacije, posebno kada izostanu društveni i ekonomski uslovi da se ona ostvari. Veza između hegemonijskog i normativnog maskuliniteta se ogleda u prihvatanju specifičnog vrednovanja pojedinih oblika muškosti, davanja smernica drugim muškarcima, pri čemu se žene manje ili više otvoreno stavljaju u podređen položaj koji se prihvata kao prirodan poredak stvari. Većina muškaraca, a ne samo nosioci hegemonijskog maskuliniteta imaju koristi od patrijalne muškosti kao dominantnog obrasca, jer on omogućuje simboličku i stvarnu prednost u odnosu na žene, pre svega, u raspodeli moći, prestiža i materijalnih dobara.

Individualni i društveni nivo maskuliniteta može predstavljati mesto rascepa između onoga što društvo smatra dominantnim obrascem muškosti i individualnog ili porodičnog modela koji ne priznaje i ne prihvata vladajući obrazac maskuliniteta. Stoga maskulinitet podrazumeva konfiguraciju praksi unutar rodnih odnosa, odnosno strukturu koja uključuje institucije, ekonomske odnose, isto kao i interpersonalne odnose i seksualnost (Connell, 1995).

Društvena dimenzija maskuliniteta je izuzetno važna kada se radi o promeni jer promenu rodnih praksi kod mladića/muškaraca teško je postići samo uveravanjem da je promena važna. Pojedinaac može biti voljan da se promeni ali ga institucije, ili pak pritisak vršnjačke grupe, mogu odvratiti od toga. Ideja da su muškarci suštinski drugačiji od žena, i da postoji nepremostiva biološka i društvena razlika između maskuliniteta i feminiteta čine osnovu patrijalnosti koja varira u odnosu na istorijski i

društveni kontekst, a klasni, etnički, starosni, religijski i drugi faktori određuju šta će biti primarna muška uloga.

Tradicionalna patrijahalnost kao dominantni obrazac muškosti, u srpskom društvu opstaje generacijama. Različiti varijeteti muškosti karakteristični za pojedine istorijske periode nisu dovodili u pitanje hegemonijsku muškost shvaćenu kao dominaciju patrijahalne muškosti. Odnos moći i muške dominacije direktno je povezan sa pitanjem ekonomske i socijalne pozicije pojedinca u društvenoj produkciji i može značiti različite stvari u različitim društvenim kontekstima. Dekonstrukcija patrijahalnog modela muškosti ne obuhvata samo proces emancipacije od tradicionalne patrijahalne muškosti, već napuštanje maskulinističkih etika i ideologija koje promovišu logiku dominacije kao pretpostavku delovanja u patrijahalno ustanovljenim društvenim uređenjima. Posebno je važan pokušaj "razotkrivanja patnje onih koje smo do juče smatrali onim drugima" (Mujkić, 2000 prema Musić, 2012: 74).

Borba za prevlast između različitih obrazaca maskuliniteta koji teže da postanu normativno-važeći predstavlja borbu oko ekonomske i društvene moći i rezultat je uspostavljenih odnosa moći. Iako je koncept hegemonijskog maskuliniteta kritikovan sa stanovišta dinamike relacija i neprestanog preoblikovanja koncepata maskuliniteta i feminiteta u savremenom društvu, tom činjenicom nije prevaziđena hijerarhijska struktura koja determiniše odnose maskuliniteta i feminiteta, kao i različitih obrazaca maskuliniteta između sebe. Dinamika promene u hijerarhijski određenim relacijama između različitih tipova muškosti odvija se pod uticajem brzih društvenih, ekonomskih i političkih kretanja u kojima su mnogi muškarci pretrpeli tešku marginalizaciju, usled klasnih, starosnih, fizičkih i etničkih karakteristika.

Iskustvo socijalne patnje oličeno u rodnom aspektu veoma je snažno. Muška ugroženost, ili stradanje muških subjekata dovodi do destabilizovane muškosti. Samodestruktivno i destruktivno ponašanje je reakcija uzdrmanog muškog samopoštvanja, i nemogućnost za potvrdu visoke samoprocene (koja potiče, kako od interiorizovanih stavova o značaju muškosti, tako i od pritiska sredine da se ona potvrdi), kako u okvirima porodice, tako i u širem okruženju. Muški doživljaj marginalizacije je dramatičan, jer su, po patrijahalnom ključu, trpljenje, pasivnost i pristajanje na neuspeh rezervisani za žene. Reakcija na gubitak ekonomskog, društvenog i profesionalnog statusa se ogleda u, očaju i nemoći kao izrazu konstantne povrede i poniženja koji su pojačani rodnom dimenzijom i značajem muške uloge. Težnja da se "prava" ili "normalna" muškost realizuje kroz uspeh i sposobnost da se zaradi novac, brine o ženi i deci, poboljša položaj na radnom mestu uslovljena je

okvirima tradicionalne hegemonijske muškosti koja podrazumeva heteroseksualnost, ekonomsku autonomiju, profesionalni uspeh i snagu kao suprotnost u odnosu na sve što je ženstveno (Connell and Messerschmidt, 2005).

Siromaštvo, alkoholizam, nasilje u porodici i izvan nje česta su reakcija na socijalne probleme pred kojima se pojedinac oseća nemoćnim. Snaženje i kompenzacija za izuzetno nepovoljne socio-ekonomske okolnosti, kakve su prisutne u Srbiji, često se postižu nasiljem¹ koje je usmereno ka feminitetu i subordiniranim oblicima maskuliniteta, kao još nemoćnijim oblicima društvene egzistencije. Na taj način, žrtve - ljudski viškovi nastali u procesu ekonomskih i političkih promena koji je izazvao ekstremnu ekonomsku nejednakost i polarizaciju, propadanje ruralnog i industrijskog sektora i ogromnu nezaposlenost, postaju opresivni ne u odnosu na pretpostavke svoje loše pozicije, već u odnosu na grupacije koje prepoznaju kao slabije u rodno-hijerarhijskom režimu starog/novog poretka.

U procesu repatrijalizacije tradicionalnog patrijalnog identiteta evocira se ratnički kod militantne muškosti koja teži povratku izgubljenog dostojanstva putem šovinističke, nasilničke i kolektivne pripadnosti muškoj ideji. Tako normativna muškost zapada u krizu nasilja, u kojoj se izgubljene društvene pozicije, ugrožena egzistencija i destabilizovani identitet nadomešćuju zloćudnim ideologijama inspirisanim nasiljem, često izraženim kao mačizam. Izgubljene mogućnosti pozicioniranja u novim hijerarhijama kompezuju se snaženjem konstrukta hipermuškosti koji se približava kriminalu i radikalizovanom nasilju prema drugačijem i drugom (ksenofobija, homofobija, mizoginija i dr.).

Tvrdi maskulinitet koji uključuje mizoginiju i pojačanu agresivnost prema feminitetu različitog tipa može se povezati sa narastajućim resantimanom muškaraca koji usled gubitka realne društvene i ekonomske moći ne mogu da ostvare ulogu koja im je namenjena, što se kompenzuje kroz snaženje

---

¹ Svaka treća žena u Srbiji je žrtva fizičkog nasilja u porodici. Svaka druga žena u Srbiji je žrtva psihičkog nasilja, a svaka četvrta je bar jednom u životu bila izložena fizičkom nasilju u porodici. Svakog trećeg dana u crnim hronikama dnevnih novina u Srbiji izveštava se o delu koje je posledica nasilja u porodici. Policiji se u Srbiji prijavljuje samo 16, 5% slučajeva nasilja u porodici. U 25% ispitanih slučajeva nasilje se ponavljalo više od 5 puta. U 18% slučajeva, sem žene, zlostavljani su i drugi članovi porodice. Čak 7.4% nasilnika koristi oružje ili oruđe kojim može da zada teške telesne povrede. U 74.8% slučajeva nasilja nad ženama nasilnik je njen sadašnji ili bivši muž, a u ostalim sl. to su očevi, majke, deca... U 37.2% slučajeva nasilnik je pod dejstvom alkohola. Podaci preuzeti iz istraživanja Viktimološkog društva Srbije iz : V. Nikolić-Ristanović i M. Dokmanović - Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu, 2006. i V. Vlašković: Nasilje u porodici, 2008.

muškog koda, muške solidarnosti i muške nasilnosti. Faktička nemoć mnogih muškaraca da ispune zahteve normativnog maskuliniteta, na taj način, izbegava da bude predmet kritičkog promišljanja i preispitivanja dubljih društvenih uzroka sopstvene marginalizacije, stradanja, egzistencijalne nesigurnosti i socijalne isključenosti. Pojačani negativni aspekti maskuliniteta posledica su nemogućnosti da se osopore društvene pretpostavke gubitka ekonomske i socijalne sigurnosti velikog broja muškaraca i žena, ali revolt muškaraca ne izlazi iz okvira patrijahalnog modela u okviru koga je došlo do smene u pobedničkim oblicima muškosti.

ADOLESCENTSKO NASILJE I MASKULINITET

Preovlađujuća usmerenja u tumačenju adolescentskog nasilja kreću se od isticanja negativnog uticaja preterano agresivnih medijskih sadržaja posvećenih deci i omladini (Klein i Chancer, 2000), uključujući Internet, video igre koji podstiču identifikovanje adolescenata sa nasilničkim ponašanjem, do socijalno-psiholoških objašnjenja koja uključuju porodičnu patologiju, siromaštvo, nejednakost, i sl. Rodni aspekt je dugo bio zanemaren u teorijama o kriminalitetu i maloletničkoj delinkvenciji.

Prvi značajan osvrt na ulogu muškosti u maloletničkom kriminalitetu dao je Albert Koen (Alber Choen, 1956) u knjizi *Delinkventni dečaci*, stavljajući je u centar kriminološke analize. Prema Koenu, muška omladinska subkultura u osnovi obezbeđuje alternativni kontekst u kome obični dečaci, ili pak oni koji su manje od običnih, uspevaju da steknu sigurnost u sebe kroz maskulinitet koji će ih učiniti važnim u ovom svetu (Carrington, 1998: 79).

U kasnijim istraživanjima se "opasni maskulinitet" ili "hiper-maskulinitet" pojavljuje kao moguća, ali ne i neizbežna faza u adolescentskom sazrevanju dečaka. Adolescentsko doba je izuzetno problematičan prelaz iz dečaštva u zrelo doba. Tokom tog procesa se mnoge instance seksulanog, homofobičnog i drugih nasilja pojavljuju u kontekstu dečačkog stabilizovanja (ibidem, 84). Okretanje ka maskulinitetu kao rizičnom faktoru usmerava pažnju istraživača na lokalnu kulturu i hijerarhije, vršnjačke interakcije, normativne rodne ideologije i interakcije između nastavnika, adolescenata i rodnog identiteta (Kimmel i Mahler, 2003).

Baveći se problemom školskog nasilja američki sociolozi su ukazali da termini kao što su "finejdžersko nasilje", "omladinsko nasilje", "gang nasilje", "nasilje iz predgrađa" pretpostavlja jednaku zastupljenost dečaka i devojčica u kriminalitetu sa elementima nasilja i da se malo pažnje posvećuje činjenici da je nasilje u značajnoj meri zastupljenije kod dečaka, te da se maskulinitet pojavljuje kao pojedinačni i najveći rizični faktor kod školskog nasilja. Po

mišljenju autora, dečaci koji ga čine nisu psihopatološki devijanti, već se pre, mogu opisati kao previše prilagođeni partikularnim normativnim konstrukcijama maskuliniteta, konstrukciji koja definiše nasilje kao legitiman odgovor na stanje ugroženosti i pretpostavljenog poniženja (Kimmel i Mahler, 2003). Uprkos sličnostima između polova u većini statističkih merenja pojavljuje se jedna uporna rodna razlika, a to je nasilje i spremnost da ga dečaci vide kao legitimno sredstvo u rešavanju konflikata. Četiri puta više tinejdžera od tinejdžerki smatra da je fizički sukob neizbežan i opravdan u odbrani sopstvene pozicije (Kimmel, 2000). Psihološka saznanja koja se zasnivaju na merenju stavova o muškosti i ideologiji muškosti dokumentuju u svojim rezultatima da se nasilje legitimise kao "muškost" i da je ono normativno za većinu dečaka (Lefkowitz, 1997). U osnovi ovakvog ponašanja stoje kriterijumi koji određuju adekvatnu rodnu pojavnost sa utvrđenim kodovima muškosti. Oni dovode do "kulturne marginalizacije" onih koji ne pripadaju "tvrdj muškosti" što se često ispoljava kroz homofobično nasilje, maltretiranje, pretnje drugim dečacima, mazohističke i sadističke igre i rituale, ekscesne i rizične postupke (pijanstva i vožnje u pijanom stanju) i seksualno nasilje. Zlostavljanje, nasilje i polna zrelost počinju vrlo rano kod dečaka sa pojedinačnim rezonancama u sedmoj i osmoj godini života (Chu, 2000). Za razliku od devojčica, dečaci "stiču glas" neautentičnim stavovima muškosti, lažnom hrabrošću, bezrazložnim i rizičnim nasiljem koje ustanovljava "dečačke kodekse" ili "maske muškosti". Ovaj "oklop muškosti" skriva toplu, saosećajnu, komunikativnu i ranjivu bića iza veoma rano izabranog stoičkog, nekomunikativnog i grubog ponašanja.

Priče o dečacima i njihovim bandama u američkoj kulturi imaju svoje društveno-istorijsko utemeljenje. Konstrukt "dečačkog koda" se povezuje sa razvojem kulture industrijskog društva u Americi, a promene koje su zahvatile postindustrijsko društvo poznog kapitalizma (nestabilno tržište rada, promene na planu porodice, porast individualizma) dovele su do diverzifikacije obrasca muškosti.

Iako se, dinamika maskuliniteta odvija u neprekidnoj interferenciji opšte normativne konstrukcije maskuliniteta i njegovih lokalnih osobnosti (identitet, starost, seksualnost, rasa, nacionalna i klasna pripadnost), u tom mnoštvu se, prema sociologu Irvingu Goffmanu (1963), samo jedan tip muškosti u Americi pojavljuje kao neosporan i neupitan. To je mlad, oženjen, beo, urban, severni, heteroseksualan, protestant, otac, sa završenim koledžom, zaposlen sa punim radnim vremenom, sa dobrim izgledom, uspešan u sportu. Svaki muškarac koji ne uspeva da se kvalifikuje za ovakav profil, sagledava sebe, makar na momente, kao nedovoljno vrednog, nekompletnog i inferiornog muškarca (Goffman, 1963:128).

Odgovor na pitanje "šta znači biti muškarac" u Srbiji, kao postkonfliktnom i posttranzicionom društvu suočava se sa konfuzijom u kojoj se u okviru patrijahalnog modela prožimaju različiti diskursi muškosti. Dominatni tradicionalni patrijahalni obrazac koji opstajao tokom socijalističkog perioda u formi emancipovane muškosti koja deklarativno priznavala rodnu jednakost, pod naletom tranzicije će biti rekonstruisan u procesu re – tradicionalizacije i re – patrijarhalizacije², da bi se u posttranzicionoj Srbiji situacija menjala pod uticajem potrošačko-konzumerske kulture rukovođenom potrebama tržišta. Smena ideologija neće osporiti dominaciju patrijahalne muškosti u Srbiji, ali će se u različitim periodima različitim intenzitetom ispoljavati dva osnovna sindroma patrijarhata – agonizam i hedonizam³. S tim u vezi, normativni maskulinitet ostaje u okvirima tvrde muškosti, a sa njim povezano nasilje će biti posledica različitih izvora frustracije.

KRIMINAL

Rod kao rutinsko ostvarivanje muške uloge kroz svakodnevnu interakciju identifikuje način na koji je muškost direktno povezana sa kriminalnim ponašanjem, posebno kada je reč o upotrebi nasilja (Walklate, 1995:172). Obrasci naučeni u procesu socijalizacije zaduženi su za adekvatno predstavljanje muškosti. Konstantna samoprezentacija muškosti prisutna je tokom svake društvene interakcije, muškost je u stalnom procesu re-kreacije koja se odvija u porodici, na poslu, u školi kao i u svim društvenim saodnošenjima. Cilj ove predstave je potvrda moći i dominacije (Miedzian, 1991). Muško nasilje je blisko ovom zahtevu i tumači se kao podrška održanju statusa i osećanja muškog identiteta. Kako u tradicionalnim, tako i u alternativnim načinima postizanja muškosti postoje jasno utvrđene karakteristike, sredstva i sposobnosti koje se razumeju kao muževne. Te karakteristike su reorganizovane kroz istoriju, ali postoje prepoznatljive sličnosti u konceptima koji su sračunati da pokažu muškost.

Njihova zajednička osobina je da u prvi plan stavljaju fizičku i mentalnu snagu i dominaciju. (Miedzian, 1991; Messerschmidt, 1993; Gutmann, 1997:403). Ove karakteristike su prihvaćene na opšte-društvenom nivou i predstavljaju adekvatno prikazivanje roda u sklopu socijalne interakcije

---

² Blagojević Marina, 2008/2009. *Ko Polaže računa ženama? Rod i odgovornost*. Altera – Gender Research and Consultancy, Budapest

³ Patrijarhat je izuzetno osetljiv problem, a često se deli na dva sindroma: agonizam i hedonizam (vidi više o tim idejama u Katunariću 1984; takođe From 1976/II, 10 i dalje) navedeno prema Nedeljković, 2010:54

koju akteri i okruženje smatraju ispravnom. Maskulinitet određen fizičkom snagom, agresivnošću i vidljivim dokazima samoprezentacije muški identitet definiše osobinama hrabrosti i čvrstine (Messerschmidt, 1993; Gutmann, 1997). Muškarci su predodređeni da preuzimaju veći rizik nego žene, riskantno ponašanje je važan aspekt u afirmaciji maskuliniteta.

Kriminal predstavlja polje u kome se suspenduje važnost pravnog i krivičnog aspekta rizičnog ponašanja, u situacijama kada nekriminalni resursi nisu dostupni, alternativni i kriminalni resursi će se ukazati kao korisni u ostvarivanju muške rodosti (Messerschmidt, 1993). Moć muškosti potiče iz prodičnog porekla, obrazovnih postignuća, prihoda, socijalnih i političkih veza, a njihov izostanak može voditi ka nasilnom ponašanju kao alternativnom resursu koji nadoknađuje zaostajanje u statusu definisanom hegemonijskim maskulinitetom.

Iako hegemonijski maskulinitet ne prevladava u statističkom smislu u populaciji jer ga samo manjina muškaraca praktikuje i može ga ostvariti, dividende koje muškarci ostvaruju u vidu prednosti i privilegija koje imaju kao pripadnici muškog roda predstavljaju izvor njihovog pojačanog samopouzdanja i samoprocene. Najvidljiviji predstavnici hegemonijskog maskuliniteta ne moraju nužno biti najmoćniji muškarci, to mogu biti glumci ili sportisti, literarni i filmski junaci, a u određenim društvenim okolnostima i zločinci koji dobijaju status junaka (Pavićević, Patić, 2011). Mitovi, folklor, masovni mediji i društveni stereotipi normiraju dominantni maskulinitet. On se formira i biva prihvaćen neopaženo kroz manje ili više suptilne mehanizme reprodukcije dominantne patrijarhalne rodne strukture, kako kroz institucije, tako i kroz neformalne gurpe. Kriminal, a posebno nasilje, nude muškarcima mogućnost da ostvare "pravo na muškost" koje im je osporeno slabo plaćenim poslom, nestabilnim tržištem rada i nemogućnošću da participiraju u privilegovanom statusu muškosti.

Sfera kriminala je izrazito rodno segregirana, te samo uključivanje u podzemne kriminalne strukture pojačava osećanje superiornosti kao dominacije muškosti. Tvrda mačo muškost militantnog oblika kakva odlikuje muškarca-kriminalca, ženu stavlja u poziciju objekta koji je određen ekstremnim i radikalnim ispoljavanjem hegemonijskog maskuliniteta. Ona je predmet istovremenog prisustva različitog oblika eksploatacije i paternalističke zaštite pri čemu je nasilje neizostavni element. Nasilje ima simboličko i faktičko značenje. Kompleksnost maskuliniteta kakva postoji u društvenoj praksi u kriminalnoj subkulturi je isključena, i konfliktna u odnosu na maskulinitete koji su pozicionirani pri dnu maskuline hijerarhije. Oni će biti simbolički asimilirani u feminitet, a takvi muškarci će biti označeni kao "devojčice" i "tetkice", označeni imenima koja će ih činiti sličnijim ženskom rodu.

Moć kriminalizovane muškosti garantuje revitalizaciju ugrožene i ranjene muškosti koja je omanula u zadovoljavanju tradicionalnih i konvencionalnih zahteva normativne muškosti. Nasilje je ukalkulisano u samu pripadnost kriminalnoj subkulturi i deljenje moći prenosi se na pojedince koji joj pristupe. Magnetizam visoko pozicionirane muškosti koja se zasniva na izuzetno rizičnom ponašanju, brzom pristupu materijalnim dobrima, lagodnom i raskošnom životu, seksualnoj sanzi i fizičkoj moći, vanrednoj snalažljivosti i hrabrosti čini kriminalce harizmatičnim i izuzetno privlačnim i sa stanovišta feminiteta koji se prilagođava tako definisanom rodnom režimu.

Kriminalizovana kultura srpskog društva, u devedesetim godinama dvadesetog veka, kriminalce je proglasila za heroje. Kriminalno ponašanje je afirmisano kao prihvatljiv, alternativni način da se u subratnim okolnostima, ekonomskoj blokadi i kriminalizovanoj smeni društvenih elita projektuje i ostvari muškost. Nasilje je prepoznato kao tradicionalno sredstvo za uspostavljanje muškosti, koje će se u okolnostima krize i vrednosne konfuzije pokazati kao neizostavni deo stabilizovanja muškog identiteta. Pretnja muškom samopoštovanju kao kolateralna šteta procesa ekonomske i političke transformacije za veliki deo muške populacije odvijala se paralelno sa vrednosnom konverzijom koja je političkoj eliti omogućila da kriminalnu i nelegalnu društvenu marginu uvede u legalne ekonomske i društvene tokove i učini je društveno prihvatljivom i poželjnom. Posledice su bile izuzetno dalekosežne i teško otklonjive, posebno kada je reč o adolescentima.

Nasilje i kriminal i dvadeset godina nakon ekstremne kriminalizacije društva opstaju kao način da se u punoj meri realizuje "muški kod" i kao "normalna" faza u odrastanju muškarca. Generacijska smena i inicijacija adolescenta koji se kandiduje da postane "pravi muškarac" podrazumeva nasilje kao otelovljenje naraslog samopouzdanja, biološke snage i nespontanosti koje karakteriše to životno doba. Podrška muškom samopouzdanju se ostvaruje kroz tvrdi koncept hipermaskulinizacije koji do ekstrema dovodi rizično ponašanje, neustrašivost, predatorska ponašanja u kome se svet i život vide kao mesto gde pobeđuju biološki najmoćniji pojedinci. Kriminalom osnaženi maskulinitet je atraktivan za klasno raznorodnu populaciju mladih, nije rezervisan pretežno za pripadnike nižih klasa kako bi se to očekivalo na osnovu istraživanja koja su rađena u Zapadnoj Evropi, posebno u Velikoj Britaniji.

Rasprostranjenost ovako shvaćene muževnosti potiče od kulturno-istorijskog nasleđa koje se zasniva na koliziji između legalnosti i legitimnosti koja je karakteristika srpskog društva u dugom istorijskom kontinuitetu. Nepodudarnost ova dva aspekta društveno dozvoljenog ponašanja je izražena kao veoma velika verovatnoća da se u uslovima kada legalna sredstva za postizanje tradicionalnog ili modifikovanog maskuliniteta nisu

dostupna, nelegalna sredstva proglašavaju za legitimna jer ih odobrava sistem vrednosti koji suštinski osporava legitimitet vladajućih normi i zakona. U tom procesu nasilje i kriminalne aktivnosti se tumače kao buntovništvo, socijalni revolt, hrabrost da se otvoreno krše norme nasuprot licemerju vladajućih struktura, ostvarivanje pravde, i sl. Populacija adolescenata na prvom koraku u osvajanju "prava na slobodu", pristaje da ih menja za "pravo na muškost". Potencijal za osmišljeni i bogatiji lični samorazvoj ograničava se prihvatanjem rigidnih patrijahalnih kodeksa koji se kombinuju sa narcističkim individualizmom potrošačke kulture i industrije zabave.

Potrošačko-hedonistička kultura masovne zabave sa izraženim kriterijumima konkurencije, tržišnog individualizma i materijalizma pojačava potrebu muškarca da se potvrdi kroz posedovanje i prezentaciju tako shvaćene uspešnosti. Egoizam, narcisoidnost i atomizacija individue rukovodene principom ulitmativnog hedonističkog zadovoljenja konzumerskih potreba odvija se u okrilju retraditionalizovane patrijahalnosti i hipertrofirane uloge muškarca kao dominantnog aktera koji za neuspeh plaća najveću cenu. U tom smislu, adolescenti vrlo brzo shvataju da put ka uspehu nije stvar kompromisa i da se neuspeh plaća nepriznavanjem, sramotom, i prezirom koji rezervisan za nemoćne i slabe. Prihvatanje izazova kriminalne subkulture razume se kao riskantan, ali efikasan način da se od života prigrabi najbolje.

Istovremeno sa popularizacijom kriminalne ikonografije došlo je do uspostavljanja adekvatnog feminiteta koji je određen očekivanom ulogom devojaka/žena koja ih čini erotiziranim objektima muške pažnje. Hipererotizacija ženskog izgleda u adolescentskoj populaciji predstavlja istovremeno podilaženje stereotipima, ali i način da se tvrda muškost potčini kroz "žensko oružje" lepotu, seksualnosti i telesnu privlačnost. Borba za opstanak i mesto u muškom svetu kriminalizovane estradne estetike oblikovala je feminitet koji položaj i ponašanje žena približava trgovini zasnovanoj na uspešnom plasmanu fizičkih aspekata ženstvenosti.

ZAKLJUČAK

Veza između muškosti i kriminala koja predstavljala fokus nekih kriminoloških istraživanja (Messerschmidt 1993, 1997; Newburn and Stanko, 1994), kritički je komentarisana, posebno u feminističkim studijama. Nedostaci se vide kao dejstvo hegemonijskog maskuliniteta koji je inkorporiran u kriminološke studije, pri čemu je, mesto žena određeno principom koji analitičari dele sa svojim ispitanicima. Insistiranje na muškim kodeksima kao načinu realizacije "žilave" muškosti sledi istu logiku isključivanja žene kao pasivnog subjekta, pri

čemu se istovremeno ogrešuje i o muškarce ne obraćajući dovoljno pažnje na muške strahove i uzbuđenja (Morgan, 1992).

U osnovi ovih kritičkih zapažanja stoji primedba da nije samo u pitanju "delovanje" muškosti kroz kriminal kao resurs, već i da kriminologija nudi resurse za delovanje muškosti (Walklate 1995:76). Kritika kriminološkog diskursa muškosti odnosi se na prisustvo patrijahalnog maskuliniteta u tumačenju uzroka kriminaliteta pri čemu rodna uloga muškarca zauzima preveliko i neopravadano značajno mesto u analizi. Klasiци kriminologije se optužuju za seksistički pristup u kriminološkoj analizi jer analitički tretman muškosti postavlja muškost kao aktivan element u odnosu na žensku pasivnost. Delinkvent postaje simbol nesputane tradicionalne muškosti koja ima auru glamura i romantike. Na Koenovo upozorenje da je hegemonijski maskulinitet sa tvrdo definisanim karakteristikama muškosti sadržan kao "podzemno" svojstvo u i organizovanim sportovima, fantaziji igara, u filmovima, televiziji i stripovima, Naffine dodaje da je prisutan i u kriminologiji (Naffine, 1987).

Međutim, muška identifikacija delinkventih subkultura, bez obzira na feminističke prigovore, ima osnove u društvenoj praksi čiji je deo i kriminal. To ne znači da rodni odnosi u samoj kriminalnoj margini nisu podložni dinamici promene rodnih odnosa i da se shodno njima neće menjati. U velikoj meri je prisutno ujednačavanje razlika u stopi počinjenog kriminala u adolescentskoj populaciji, pri čemu kvantitativni pokazatelji ne znače nužno i kvalitativnu promenu u rodnom režimu. Činjenica je da su kriminalitet i muškost povezani, jer u njihovom delovanju ima mnogo toga zajedničkog. Demonstracija fizičke snage, određena vrsta agresivnosti, vidljiv i spoljni dokaz postignuća bilo legalni ili ilegalni, to su aspekti koji čine idealnog muškarca i u sebi sadrže mnogo kriminalnog ponašanja. Nekada je vrlo tanka je linija razdvajanja između onoga što je muževno od onoga što je zločinac (Box, 1983: 175). Kriminalno ponašanje može da posluži kao resurs za određeni tip muškosti (Messerschmidt, 1993:27).

Razmatranje veze između pola roda i devijantnosti ostaje dinamički određeno promenama u rodnim strukturama sagledanim kao konfiguracija društvenih struktura. Kada je reč o omladinskoj subkulturi ne može se osporiti zaključak da one omladinske subkulture koje uključuju kriminal (ulične bande, ekstremističke ksenofobične grupe, huligani, fudbalske navijačke grupe), radikalizuju maskulinitet i muški šovinizam, za razliku od subkultura mladih koje nisu u vezi sa kriminalom (hipi pokret nasuprot skinhedsima, isl.)

U posttranzicionom društvu, kakvo je Srbija, naglašena kriminalizovana muškost ima dimenziju otpora novim obrascima potrošačke kulture koji se tumače kao previše feminizirani. Odrastanje u kome se izbor svodi na uspešno korporiranje u novu preduzetničko-potrošačku kulturu ili odbijanje i nemogućnost da se u

njoj učestvuje adolescenta/adolescentkinju približava ideji da se samopouzdanje može ostvariti prihvatanjem kriminalizovane alternative koja obećava glamur, moć, slobodu i autonomiju, uz istovremeno poricanje autoriteta koje karakteriše proces sazrevanja. Na širem društvenom planu kao problem se pojavljuje činjenica da kriminalizacija društva devedesetih nije prevaziđena raskidom sa antisocijalnim vrednostima, već se na nju nadovezala komercijalizacija i banalizacija društvene stvarnosti u kojoj humanitet nije postavljen kao centralna vrednost.

LITERATURA

- (1) Blagojević, M. (2008/2009). *Ko Polaze računa ženama? Rod i odgovornost*. Altera – Gender Research and Consultancy, Budapest
- (2) Box, S. (1983). *Power, Crime and Mystification* Routledge
- (3) Carrington K., and Pereira M. (2010). *Offending Youth: Sex, Crime and Justice* Federation Press.
- (4) Choen A. (1956). *Delinquent boys: the culture of the gang*, Bloomington, Indiana University Press.
- (5) Chu, J. (2000). *Learning what boys know: An observational and interview study with six four yearoldboys*. Unpublished doctoral dissertation, Graduate School of Education, Harvard University, Cambridge, MA
- (6) Connell R. W. and Messerschmidt J. W. (2005). HEGEMONIC MASCULINITY Rethinking the Concept, *GENDER & SOCIETY*, Vol. 19 No. 6, December 829-859
- (7) Connell, R. W. (1995). *Masculinities*, Polity Press.
- (8) Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- (9) Gutmann, M. C. (1997). "Trafficking in men: the anthropology of masculinity." *Annual Review of Anthropology* 26:385-409.
- (10) Gutmann, M.C. (1997). "Trafficking in men: the anthropology of masculinity." *Annual Review of Anthropology* 26:385-409.
- (11) Kimmel, M. (2000). *The gendered society*. New York: Oxford University Press.
- (12) Kimmel, M., Matthew M. (2003). Adolescent Masculinity, Homophobia, and Violence Random School Shootings (1982-2001). *American Behavioral Scientist*, Vol. 46 No. 10, June, pp.1439-1458
- (13) Klein, J. and. Chancer L. (2000). 'Masculinity Matters: The Role of Gender in HighProfile School Violence Cases', in S. Spina (ed.) *Smoke and Mirrors: The HiddenContext of Violence in Schools and Society*, pp. 129–62. New York: Rowman & Littlefield
- (14) Lefkowitz, B. (1997). *Our Guys*. New York: Vintage Books.

- (15) Miedzian, M. (1991). *Boys will be boys: breaking the link between masculinity and violence*. New York: Doubleday.
- (16) Musić, L. (2012). Rod i globalizacija (Etika brige u sociologiji kao faktor prevazilaženja negativnih konsekvenci globalizacije *Sociološki diskurs*, godina 2, broj 3, str.63-88
- (17) Naffine, N. (1987). *Female Crime, the construction of women in criminology* Allen and Unwin: Sydney
- (18) Nedeljković, S. (2010). Maskulinitet kao alternativni parametar etničkog identiteta: Crnogorci u Lovčencu*, *Etnoantropološki problemi*, n. s. god 5, sveska 1, str.51-67
- (19) Newburn, T. and Stanko, E. (eds) (1994). *Just Boys Doing Business? Men, Masculinities and Crime* Routledge: London
- (20) Pavićević, O., Simeunović-Patić, B. (2011). *O negativnom društvenom junaku*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
- (21) Walklate, S. (1995). *Gender and Crime*: Prentice Hall.

CRIMINALIZATION OF THE CRISIS OF MASCULINITY

In the last twenty years a significant degree of research was dedicated to the social structure of masculinity, male positioning and practice in gender relations. Social determination of gender differences enables an analytical approach to masculinity through whose changes effects may be viewed of various socio-psychological phenomena. Variations of masculinity are a part of identity changes which may be viewed both at the level of individual maturing of adolescents and as a part of complex and mutually linked social processes. In the process of repatriarchalization, but also criminalization, the traditional patriarchal identity evokes the warrior one in militant masculinity which offers a return of the lost male dignity. Thus normal masculinity falls into a crisis of violence, in which lost social positions, threatened existence and destabilized identity are compensated by malicious violence. Criminal behavior may serve as a resource for a certain type of masculinity.

KEY WORDS: masculinity / femininity / adolescence / crime / violence / crisis